

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології та соціальної роботи
Кафедра логопедії і спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

з теми: **“ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВІВ ДИСГРАФІЙ В
ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ”**

Виконала здобувачка 2 курсу
групи SoL3-M21z
спеціальності 016 Спеціальна освіта
спеціалізації 016.01 Логопедія
Мар'яна СКАКУН

Керівник: **Світлана ПОЛЩУК**,
кандидат педагогічних наук, доцент

Рецензент: **Олена ВЕРЖИХОВСЬКА**,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри психолого-медико-педагогічних
основ корекційної роботи

Кам'янець-Подільський, 2022

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ЗНАЧЕННЯ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ ДЛЯ ФОРМУВАННЯ ОСОБИСТОСТІ ДІТЕЙ НА ПОЧАТКУ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ	9
1.1. Характеристика процесів, які забезпечують оволодіння навичками писемного мовлення	9
1.2. Порухення писемного мовлення як психолого-педагогічна і логопедична проблема	17
1.3. Основні наукові підходи до навчання письма учнів з дисграфією.....	26
Висновки до першого розділу	35
РОЗДІЛ 2. ОСОБЛИВОСТІ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОЯВІВ ПОРУШЕНЬ ПИСЕМНОГО МОВЛЕННЯ В УЧНІВ МОЛОДШИХ КЛАСІВ	37
2.1. Обґрунтування та розробка методики дослідження порушень писемного мовлення в учнів на початку освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти.....	37
2.2. Обґрунтування виділення груп дітей за рівнем сформованості навичок писемного мовлення	50
2.3. Проведення експериментального дослідження проявів порушення писемного мовлення на початку освітнього процесу.....	54
Висновки до другого розділу.....	65
ВИСНОВКИ	67
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	72

ВСТУП

Актуальність дослідження. Писемне мовлення – один з основних компонентів комунікативного розвитку людини, яке являє собою фіксацію усного мовлення за допомогою використання системи графічних знакових зображень. Воно має багато особливостей, однією з яких є його більш пізня поява в онтогенетичному розвитку порівняно з вербальним. Ця особливість набуває важливого значення в методологічному плані, адже виступає вагомим аргументом на користь реальності психологічних концепцій Л. Виготського про соціогенез вищих психічних функцій, про їх формування в процесі життя, про вплив соціальних аспектів на їхнє формування, протікання і розвиток.

Писемне мовлення – це особлива, нова для дитини знакова символічна система. Труднощі опанування нею пов'язані не лише з тим, що знаки як його основа є символи другого порядку (символічне позначення слів, які самі виступають як символи першого порядку). Проблеми обумовлені високим ступенем довільності акта письма і наявністю при цьому складно організованої сенсомоторної бази. Можливість оволодіння писемним мовленням передбачає досягнення певного рівня зрілості мовних і когнітивних здібностей дитини. Хронологічно цей етап співпадає з моментом її вступу до навчання в заклад загальної середньої освіти.

Типові помилки, які виникають у дітей на початкових етапах оволодіння навичками писемного мовлення обумовлюються неправильним або недостатньо сформованим усним мовленням. У наукових працях цілого ряду авторів обговорюється точка зору, що порушення усного мовлення виступають тією основою, на якій у процесі цілеспрямованого навчання у подальшому формуються проблеми письма і читання. Причому зазначається, що їхнє виникнення відбувається значно пізніше в психічному розвитку особистості. Як зазначав В. Синьов, у наслідок цього вони немов би накладаються на “неправильний фундамент”, яким у даному випадку виступає неправильне усне мовлення і це призводить до їхнього відхилення

від норми або будування “будика психіки дитини вже з порушеннями” [25]. Інші автори, зокрема О. Гопіченко, Є. Соботович) пов’язують порушення, у першу чергу письма, з тим, що при фонемному розрізненні діти опираються на артикуляційні ознаки звуків і при цьому не використовують слуховий контроль [30].

Такі науковці, як Н. Гаврилова, О. Мачнева, О. Мілевська, Л. Тенцер, Н. Чередніченко та інші основним механізмом заміни літер, які позначають фонетично близькі звуки, вважають труднощі кінестетичного аналізу. Вони зазначають, що порушення письма обумовлюються часто не сформованістю фонетичного аналізу і синтезу, що призводить до неможливості адекватного вибору фонем.

Останнім часом у наукових дослідженнях (Л. Бартенева, А. Богущ, Н. Гаврилова, Е. Гопіченко, Е. Данілавічюте, Н. Деркач, К. Дяченко, М. Жинкін, Л. Журавльова, С. Конопляста, О. Корнєв, Р. Лалаєва, В. Левицький, О. Леонт’єв, О. Лурія, Д. Луцик, І. Мартиненко, І. Марченко, В. Меліченко, О. Мілевська, О. Павлик, Т. Пічугіна, О. Ревуцька, Т. Сак, Є. Соботович, С. Стрілецька, В. Тарасун, Л. Тенцер, Н. Чередніченко, М. Шеремет та інші) значна увага приділяється недостатньому рівню оволодіння програмним матеріалом учнями з труднощами у навчанні. Серед групи порушень опанування програмного матеріалу дітьми на початку навчання в закладі загальної середньої освіти в особливу групу відокремлюється дисграфія.

Особливості формування навичок писемного мовлення у дітей на початку шкільного навчання були предметом вивчення таких науковців, як В. Бадер, Л. Бартенева, К. Глущенко, О. Гопіченко, Є. Данілавічюте, К. Дяченко, М. Жинкін, Р. Лалаєва, І. Мартиненко, В. Меліченко, Т. Пічугіна, І. Прищєпова, М. Савченко, Є. Соботович, В. Тарасун, Л. Тенцер, Н. Чередніченко та інші. Результати цих досліджень свідчать, що у більшості учнів виникають труднощі при оволодінні правильною писемною мовою, на що вказують помилки при читанні і в процесі виконання письмових робіт.

Незважаючи на те, що достатньо досліджень було проведено в області вивчення особливостей розвитку писемного мовлення у дітей на початку навчання в закладах загальної середньої освіти все одно проблема залишається розкритою недостатньо повно, тому на сучасному етапі важливо активізувати пошук нових шляхів для її вирішення. Потрібно знайти нові підходи до діагностики рівнів сформованості навичок писемного мовлення на початку освітнього процесу і на основі цього у подальшому підібрати необхідні методи корекції того чи іншого типу дисграфій з урахуванням складності порушення. Саме це і є **мета** нашого дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Наукова робота виконана відповідно до науково-дослідної теми кафедри логопедії та спеціальних методик факультету спеціальної освіти, психології і соціальної роботи Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка "Інноваційні технології в дослідженні і розвитку дітей з порушеннями інтелекту та мовлення в сучасних умовах становлення спеціальної та інклюзивної освіти".

Об'єкт дослідження: процес оволодіння навичками писемного мовлення учнями на початку навчання в закладі загальної середньої освіти.

Предметом дипломної роботи рівні сформованості навичок писемного мовлення в учнів першого класу.

Завдання дослідження:

- 1) проаналізувати теоретико-методологічні дослідження розвитку навичок писемного мовлення у дітей на початку навчання в закладі загальної середньої освіти з типовим розвитком та з порушеннями мовлення;
- 2) обґрунтувати та розробити методику дослідження порушень писемного мовлення в учнів на початковому етапі навчання;
- 3) провести дослідження розвитку писемного мовлення в учнів першого класу закладу загальної середньої освіти з типовим розвитком та з порушеннями мовлення;

4) виділити та охарактеризувати рівні сформованості навичок писемного мовлення у дітей на початку навчання в закладі загальної середньої освіти.

Методи дослідження. Для досягнення мети і розв'язання поставлених завдань використано: теоретичні методи – аналіз і узагальнення науково-методичної літератури, систематизація, порівняння для визначення теоретико-методологічних засад наукового пошуку; емпіричні методи – розробка і обґрунтування методики дослідження писемного мовлення в учнів на початку освітнього процесу з типовим розвитком та з порушеннями мовлення; констатувальне експериментальне дослідження навичок писемного мовлення; математично-статистична кількісна і якісна обробка результатів наукового пошуку.

Теоретичне значення наукового дослідження полягає у цілісному вивченні особливостей розвитку писемного мовлення у дітей з нормотиповим розвитком; теоретичному аналізі сформованості мовленнєвих компетенцій у дітей з порушеннями мовлення. Значущість кваліфікаційного дослідження в тому, що в ній чітко визначені основні аспекти розвитку навичок писемного мовлення в учнів на початку навчання в закладі загальної середньої освіти і вказані причини виникнення даних порушень, що дозволяє педагогам використовувати їх з метою усунення вказаних відхилень і дає можливість використати методику спільної роботи вчителя і логопеда на уроках. Проведено вивчення структури, функцій та детермінант впливу сформованості навичок писемного мовлення на розвиток пізнавальних процесів у дітей даної категорії. Матеріали дослідження можуть бути використані педагогами закладів загальної середньої освіти і педагогами закладів освіти з інклюзивною формою навчання.

Практичне значення проведеного дослідження полягало в обґрунтуванні підбору методик дослідження писемного мовлення у дітей на початку освітнього процесу. Визначення рівнів сформованості писемного мовлення, які включали в себе різні аспекти, дослідження лексичного і

граматичного боку писемного мовлення дозволяє педагогам організувати процес їхнього формування і розвитку з урахуванням наявних вмінь і особливостей. Результати проведених досліджень показали, що причини порушень писемного мовлення у дітей на початку освітнього процесу в закладі загальної середньої освіти досить різноманітні і для їх виправлення необхідно сформулювати індивідуальну траєкторію розвитку, метою яких в першу чергу є визначення основних порушень через проведення діагностичних досліджень і з визначенням наступних напрямків спільної корекційної роботи вчителя і логопеда. Ця робота повинна проводитись в комплексі, передбачати різні форми впливу і при цьому враховувати індивідуальні здібності і можливості кожного школяра, який має дані відхилення. Результати дослідження можуть використовуватись педагогами і логопедами, які працюють в класах з інклюзивною формою навчання в закладах загальної середньої освіти. Також рівні доцільно використовувати вчителям-логопедам для підбору оптимальних і адекватних особливостям психофізичного розвитку учнів з порушеннями мовлення методик з корекції дисграфічних порушень з опорою на зону актуального і ближнього розвитку.

Дослідження проводилося на базі Дружбівського закладу дошкільної освіти (ясла-садочок) "Оленка", що знаходиться в комунальній власності Микулинецької селищної ради. У ньому приймало участь 16 дітей з висновком інклюзивно-ресурсного центру про підозру на наявність інтелектуального недорозвитку протягом 2021-2022 року. Також у дослідженні приймали участь 26 дітей з нормотиповим розвитком закладу дошкільної освіти.

Апробація результатів дослідження. Результати роботи висвітлено у статі: "Характеристика процесів писемного мовлення в контексті клінічного і психолого-педагогічного аспектів". *Вісник Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Корекційної педагогіка і психологія* : зб. наук. праць. Вип. 13. Кам'янець-Подільський. Видавець Ковальчук О.В. 2022. С. 99-107.

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, 2-х розділів, висновків до кожного розділу і загального висновку, списку використаних джерел, який нараховує 88 позицій.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дозволило зробити певні висновки.

1. Писемне мовлення в своїй основі спирається на першооснову – усне мовлення. Це обумовлюється вторинністю писемного мовлення по відношенню до усного. Усне і писемне мовлення відносяться до тимчасових зв'язків другої сигнальної системи. При цьому саме писемне мовлення формується в умовах цілеспрямованого освітнього процесу, а становлення його механізмів відбувається у період навчання грамоті. Формування навичок писемного мовлення своєю метою ставить формування складної єдності, що включає в себе уявлення про акустичний, артикляторний, оптичний і кінетичний образ слова.

Писемне мовлення включає в себе певні операції: аналіз звукового складу слова, перехід у графеми, “перекодування” зорових схем літер в кінетичну систему послідовних рухів, необхідних для фіксації інформації. Воно передбачає дотримання загальнообов'язкових норм графіки, орфографії, пунктуації. При цьому значну кількість уваги витрачається на спеціальну обробку тексту.

Логопедична робота з подолання помилок, які виникають у процесі формування писемного мовлення і запобігання їхньому виникненню спрямована на розвиток усвідомленості тих когнітивних і сенсомоторних процесів і функцій, які забезпечують засвоєння зорово-просторового і зорово-моторного образу літери, а саме: зорово-просторових сприймань і уявлень; зорового та буквеного гнозису; зорово-моторної координації; зорово-просторового праксису; зорової пам'яті та уваги; зорового аналізу та синтезу; моторних функцій кінетичного і кінестетичного гнозису і праксису. Під час оволодіння навичками писемного мовлення відбувається перехід від свідомого розгорнутого виконання кожної дії за допомогою зорових опор за зразком, за опорними точками в зошиті до поступового скорочення та переведення їх у розумовий план.

2. Однією з важливих проблем сучасних досліджень є визначення сформованості навичок писемного мовлення у дітей на перших роках навчання. Від своєчасно проведеного дослідження і виявлення причин порушень писемного мовлення, організації логопедичної роботи, спрямованої на їхнє усунення значною мірою залежить не лише мовленнєвий розвиток, але й формування пізнавальної діяльності в цілому, становлення школяра як особистості. Лише комплексне дослідження, проведене спільно педагогом, який працює в молодших класах, і логопедом, який володіє необхідним арсеналом прийомів, які дають змогу правильно визначити тип та причину порушення, дасть можливість розробити комплексну систему корекційної роботи, з урахуванням індивідуальної траєкторії розвитку дитини.

3. При організації констатувального етапу дослідження було визначено критерії сформованості навичок писемного мовлення: 1) сформованість гігієнічних навичок писемного мовлення через визначення уміння правильно сидіти за столом під час письма, оптимально розміщувати на ньому зошит і приладдя, тримати олівець у руці, наводити основні елементи літер (зверху вниз, знизу вверх, з ліва на право, з права на ліво), пересувати руку вздовж лінії рядка зошита; 2) дотримання графічних норм під час письмової діяльності через відповідність форми літери прийнятому зразку, дотримання розміру елементів літер, певного нахилу написання літер, поєднання літер у межах слова, культура оформлення письмової роботи з дотриманням відстані між словами, дописування рядка, дотримання полів і абзаців; 3) швидкість письма.

Окреслені критерії виступили підґрунтям для виокремлення рівнів сформованості навичок письма учнів 1-х класів: високий, середній, низький і дуже низький.

4. Зіставлення результатів констатувального зрізу свідчить, що якісні показники сформованості навичок писемного мовлення у дітей з нормотиповим розвитком і з порушеннями мовлення на початку навчання в

закладі загальної середньої освіти значно різняться. Так, у дітей з нормотиповим розвитком високий рівень сформованості навичок писемного мовлення був зафіксований у 37,5% респондентів, середній – у 41,7%, низький рівень сформованості навичок писемного мовлення був зафіксований у 20,8% досліджуваних, дуже низького рівня зафіксовано не було. Тобто у 20,8% дітей з нормотиповим розвитком виявлено прояви дисграфії.

У дітей з порушеннями мовлення високий рівень сформованості навичок писемного мовлення не був зафіксований, середній рівень відзначено лише у 16,7% досліджених, низький – у 41,7% респондентів, а дуже низький – у 51,6% школярів. Тобто практично у 82,3% школярів з порушеннями мовлення виявлено прояви дисграфії.

5. Результати констатувального зрізу засвідчили, що більшість учнів на початку навчання в закладі загальної середньої освіти не мали навичок правильного накреслення окремих графем і їх поєднання. Стараючись записуючи каліграфічно правильно їхні рухи були сковані, лінії напружені, швидкість письма не відповідала вимогам програми. Так, правильно оформили робочі рядки 37,5% учнів, дотрималися нахилу письма 37,5% учнів, розміру літер – 79,2%, форми літер – 79,2% респондентів, а правильно їх поєднали – 58,9% школярів без наявності ознак дисграфії.

В учнів з порушеннями мовлення були певні труднощі при відтворенні значної кількості графем у процесі письма. Так, лише 16,7% школярів цієї групи правильно оформили робочі рядки та дотрималися нахилу письма, розміру літер старались дотримуватись лише 32,5% досліджуваних, форми літер – 28,7% респондентів, а правильно їх поєднали – 16,7% школярів з наявними ознаками дисграфії.

Такий результат може бути обумовлений тим, що педагоги на початку навчання в закладі загальної середньої освіти недостатньо уваги приділяють подоланню графічних помилок школярів і не враховують у своїй роботі наявність у дітей порушень вербального мовлення.

Для аналізу відхилень проведено порівняння різних за обсягом вправ та простеження динаміки кількості помилок у процесі навчання учнів. Аналіз письмових робіт засвідчив, що 58,4% учнів як з нормотиповим розвитком, так і з порушеннями мовлення допускають на письмі різного роду помилки.

Вивчення різних видів письмової продукції дітей дозволяє виділити найбільші групи помилок, які допускають у процесі формування навичок писемного мовлення діти як з нормотиповим розвитком, так і з порушеннями мови.

Першою групою помилок є фонемо-графічні, які складають приблизно 57,2% від усієї кількості помилок і об'єднують недоліки, пов'язані з пропусками, заміщеннями, вставляннями або переставляннями літер, їх елементів, складів; роздільним написанням частин слів, їхнього пропуску, замінами літер за кількістю елементів або не врахування їхнього просторового розміщення, в деяких випадках дзеркальним написанням літер та їх спотворенням на письмі. Друга група вміщує так звані інтерферентні помилки (24,5%), які спричинені ототожненням і перенесенням мовних явищ з інших мов або діалектів у класичну українську мову на всіх її рівнях – від лесичної до лексико-граматичної структури. Третю кількісну групу становлять правописні помилки (17,5%), пов'язані з незасвоєнням учнями правописних норм у межах навчальної програми з української мови. Четверта група письмових помилок характеризується лексико-граматичними відхиленнями (12,5%), які у своїй основі містять порушення зв'язку слів у словосполученні або реченні, заміною слів, подібних за звуковою наповнюваністю або семантичною подібністю, пропусками слів або їх злитним написанням.

Таким чином можемо відзначити, що у більшості дітей з порушеннями мовлення на початку навчання в закладі загальної середньої освіти відзначається наявність різного роду помилок, які призводять до виникнення стійкої дисграфії і потребують обов'язкової корекції з використанням логопедичної та інших форм роботи. Також у значній кількості школярів з

нормотиповим розвитком також відмічають передумови до виникнення дисграфічних помилок, щол потребує особливої уваги з боку педагогів. Саме тому постає необхідність об'єднання зусиль вчителя початкових класів і логопеда, які лише спільними напрацюванням зможуть організувати адекватну допомогу цим дітям і, в одних випадках провести корекції дисграфічних помилок, а в інших – не допустити їхнього виникнення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бадер В. Розвиток усного і писемного мовлення молодших школярів. Київ. АПН. 2000. 457 с.
2. Бартенева Л.І. Підготовка дітей із загальним недорозвиненням мовлення старшого дошкільного віку до оволодіння орфографією : автореф. дис. ... канд. пед. наук / Л.І. Бартенева. Київ. Інститут дефектології АПН України. 2000. 18 с.
3. Бартенева Л., Парасоцький О. Основні напрямки діагностики дизорфографії у молодших школярів з НЗНМ. *Теорія і практика сучасної логопедії*: зб. наук. праць. Київ. Актуальна освіта. 2007. Вип. 4. С. 33-37.
4. Бенеш Г. Психологія: dtv-Atlas: Довідник. Київ. Знання-Прес, 2007. 510 с.
5. Блінова Г.Й. Дидактичний матеріал для подолання вад письма у дітей : посібник для вчителя / Блінова Г.Й., Пічугіна Т.В. Київ. Радянська школа. 1990. 111 с.
6. Богущ А.М. Дошкільна лінгводидактика : теорія і методика навчання дітей рідної мови. Київ. Вища школа. 2007. 542 с.
7. Бондаренко М.І. Збірник логопедичних диктантів. Київ. Шкільний світ. 2015. 104 с.
8. Боровик І.Г. Тренують пальчики малята, щоб гарно розмовляти. Харків. Ранок. 2011. 64 с.
9. Вашуленко М. Навчання грамоти в 1 класі. Київ. Освіта. 2001. 176 с.
10. Выготский Л.С. Развитие высших психических функций. Москва. Просвещение. 1960. 216 с.
11. Выготский Л.С. Предистория письменной речи. Москва-Ленинград. Медицинская литература. 1935. 246 с.
12. Выготский Л.С. Проблемы дефектологии. Москва. Просвещение. 1995. 385 с.

13. Вікова та педагогічна психологія / О.В. Скрипченко, Л.В. Долинська, З.В. Огороднійчук. Київ. Просвіта. 2001. 416 с.
14. Вікторенко І. Особливості писемного мовлення школярів. УМІЛШ. 2003. № 4. С. 61-63.
15. Гаврилова Н.С. Методика корекції порушень артикуляційної моторики рухового обмежуючого типу. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць: Вип. 11. Кам'янець-Подільський: ПП Медобори-2006. 2018. С. 58-69.
16. Гаврилова Н.С. Методика корекції порушень артикуляційної моторики кінестетичного типу. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць. Вип. 10. Кам'янець-Подільський. ПП Медобори-2006. 2017. С. 43-55.
17. Гаврилова Н.С. Методика формування та стимуляції вимови фонем. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)*: зб. наук. праць: Вип. 13. Кам'янець-Подільський. ПП Медобори-2006. 2019. С. 18-37
18. Гальперин П.Я. К вопросу о внутренней речи. *Доклады АПН РСФСР*. Москва. 1957. Вып. 4. С. 98-119.
19. Глушенко К.О. Методичні рекомендації щодо попередження і подолання дисграфії у молодших школярів (методика «письмо в уяві») / К.О. Глушенко, О.В. Глушенко. Київ. НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2011. 38 с.
20. Голобородько Є.П. Психолого-педагогічні засади розвитку писемного мовлення молодших школярів. *Педагогічні науки* : зб. наук. праць. Вип. 26. Херсон. Айлант. 2002. С. 69-73.
21. Голуб Н. М. Дидактичний матеріал з корекції та розвитку писемного мовлення учнів молодшого шкільного віку. Київ. Слово. 2014. Ч. 1. 384 с.
22. Гопиченко Е.М. Фонетические ошибки в письме умственно отсталых школьников младших классов и пути их преодоления / на материале украинского языка: автореф. дис. на соискание ученой степени к-та пед. наук: 13.00.03. Ленинград. ГДПИ имени А. Герцена. 1979. 22 с.

23. Гопіченко О.М. Вади письма в учнів молодших класів допоміжної школи. *Питання дефектології*. 1973. Вип. 8. С. 80-84.

24. Гопіченко О.М. Диференціація голосних та приголосних звуків на логопедичних заняттях з дітьми. Методичні розробки питань навчання, виховання і корекційної роботи спеціальних школах. Ч. 1. Київ. Радянська школа. 1999. С. 52-53.

25. Гопіченко О.М., Соботович Е.Ф. Природа фонетичних помилок у письмових роботах розумово відсталих учнів. *Питання дефектології*. 1973. Вип. 8. С. 109-115.

26. Данілавичюте Є.А. Порухення письма в учнів 2-4 класів з ДЦП та шляхи їх корекції: дис. ... канд. пед. наук. Київ. Інститут дефектології АПН України. 1997. 238 с.

27. Державний стандарт початкової освіти : затверджено постановою Кабінету Міністрів України від № 87 від 21.02.2018 року [Електронний ресурс]. Режим доступу : https://osvita.ua/legislation/Ser_osv/59891/

28. Деркач Н. Навчання грамоти. Тернопіль. Підручники і посібники, 2009. 112 с.

29. Дидактичний матеріали для обстеження дитячого мовлення: посібник для логопеда / Т.В. Пічугіна, І.Я. Подимова, Я.А. Дубан, Д.І. Лісова. Львів. ЛОНМІО. 1997. 72 с.

30. Дяченко К.Г. Інновації в корекції писемного мовлення молодших школярів. Тернопіль. Навчальна книга – Богдан. 2010. 320 с.

31. Жинкин Н.И. К вопросу о развитии речи детей. *Советская педагогика*. 1954. № 6. С. 79-95.

32. Жинкин Н.И. Развитие письменной речи учащихся 3–4 классов. Москва. Изд-во АПН РСФСР. 1956. Вып. 2. С. 48-73.

33. Журавльова Л.С. Діти молодшого шкільного віку з мовленнєвими порушеннями у системі освіти. *Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія № 19 : Корекційна педагогіка та психологія* : зб. наук. праць. Вип. 32. У 2-х ч. Київ. НПУ ім. М. Драгоманова. 2016. Ч 1. С. 101-107.

34. Журавльова Л.С. До проблеми корекції мовленнєвого розвитку молодших школярів із дисграфією. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : зб. наук. праць Вип. 7, у 2-х т. Кам'янець–Подільський. Медобори-2006. 2016. Т. 1. С. 133-144.

35. Журавльова Л.С. Сучасні підходи до вивчення порушень мовленнєвого розвитку молодших школярів. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : зб. наук. праць. Вип. 8. Кам'янець–Подільський. Медобори-2006. 2016. С. 89-101.

36. Заїка А.М. Методичні рекомендації до уроків письма у 1 класі. Харків. Веста : Ранок. 2005. 48 с.

37. Заплатна С. До питання обстеження дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії*. Вип. 3. Київ. Актуальна освіта. 2006. С. 35-41.

38. Конопляста С., Сак Т. Логопсихологія. Київ. Знання. 2010. 293 с.

39. Кірик М. Навчання грамоти першокласників : психологічні і лінгвістичні основи. *Початкова школа*. 2012. № 7. С. 49-51.

40. Корнев А.Н. Нарушение чтения и письма у детей. Санкт-Петербург. МиМ. 1997. 286 с.

41. Лалаева Р.И. Нарушение чтения и письма у младших школьников : диагностика и коррекция. Санкт-Петербург. Союз. 2004. 224 с.

42. Лалаева Р.И. Дисграфия. // Хрестоматия по логопедии / под ред. Л.С. Волковой, В.И. Селиверстова. Т. 2. Москва. Владос, 1997. С. 502-511.

43. Лалаева Р.И. Дифференциальная диагностика и коррекция нарушений чтения и письма у младших школьников. Санкт-Петербург. Образование. 1997. 171 с.

44. Левицький В.Е. Окремі педагогічні аспекти пропедевтичної підготовки дошкільників з порушеннями розумового розвитку до письма як інтегральної характеристики готовності до шкільного навчання. *Збірник наукових праць Хмельницького інституту соціальних технологій Університету "Україна"*: зб. наук. праць. 2018. №16. С. 88-92.

45. Лесгафт П.Ф. Избранные педагогические сочинения / сост. И.Н. Решетень. Москва. Педагогика. 1990. 416 с.
46. Леонтьев А.А. Язык, речь и речевая деятельность. Москва. Просвещение. 1969. 264 с.
47. Логопедія / за ред. М.К. Шеремет. Київ. Слово. 2010. 376 с.
48. Лурия А.Р. Материалы к генезису письма. *Хрестоматия по возрастной и педагогической психологии*. Москва. Просвещение. 1980. С. 178-198.
49. Лурия А.Р. Письмо и речь. Нейролингвистические исследования. Москва. Академия. 2002. 352 с.
50. Лурия А.Р. Развитие речи и формирование психических процессов. *Психологическая наука в СССР*. Москва. Просвещение. 1960. Т.1. С. 125-143.
51. Луцик Д. Вивчення букв першокласниками / Луцик Д., Проць М., Савшак А. Тернопіль. Астон. 2001. 90 с.
52. Маковецька Н.В. Формування навичок письма в дітей дошкільного і молодшого шкільного віку : перспективи і наступність / Н.В. Маковецька, О.В. Нікулочкіна. Запоріжжя. ЛПРС. 2005. 200 с.
53. Мартиненко І.В. Особливості готовності до школи дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Імідж сучасного педагога*. 2005. № 6-7. С. 35-38.
54. Марченко І.С. Спеціальна методика початкового навчання української мови : логопедична робота з корекції порушень. Київ. Слово. 2010. 288 с.
55. Мачнева О. М. Алгоритмізація процесу навчання письма. *Початкове навчання та виховання*. 2011. № 22. С. 13-16.
56. Меліченко В. До проблеми порушення читання і письма у молодших школярів з ТПМ. *Дефектологія*. 2006. № 4. С. 4-5.
57. Меліченко В.М. Аналіз сформованості навички читання і письма в учнів молодших класів спеціальної школи для дітей з ТПМ. *Теорія і практика сучасної логопедії* : зб. наук. праць. Київ. Актуальна освіта. 2006.

Вип. 3. С. 55-62.

58. Меліченко В.М. До питання вивчення механізмів читання і письма у молодших школярів з тяжкими порушеннями мовлення. *Теорія і практика сучасної логопедії* : зб. наук. праць. Київ. Актуальна освіта. 2007. Вип. 4. С. 88-91.

59. Миронова С.П., Гаврилов О.В., Матвєєва М.П. Основи корекційної педагогіки. Кам'янець-Подільський. Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка. 2010. 264 с.

60. Мілевська О.П. Змістові засади формування дієслівної лексики у дошкільників із ЗНМ. *Інноваційна педагогіка*: науковий журнал. 2021. № 37. С. 156–160.

61. Мілевська О.П. Особливості семантичної домінанти сприймання слів у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Актуальні питання корекційної освіти (педагогічні науки)* : зб. наук. праць. Вип. 15. Кам'янець-Подільський. Видавець Панькова А.С., 2020. С. 145-155.

62. Нова українська школа : офіційний сайт [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://nus.org.ua>.

63. Павлик О. Специфіка писемного мовлення і засоби його розвитку. *Початкова школа*. 2012. № 9. С. 45-48.

64. Павлик О. Розвиток писемного мовлення школярів засобами інтерактивного навчання. *Філологічні студії*. 2008. Вип. 2. С. 126-131.

65. Павлик О. Специфіка писемного мовлення і засоби його розвитку. *Початкова школа*. 2012. № 9. С. 45-48.

66. Пічугіна Т.В. Педагогічна корекція дисграфії у слабозорих молодших школярів : дис. ... канд. пед. наук. Київ. Інститут дефектології АПН України. 2001. 200 с.

67. Пічугіна Т.В. Порушення письма у дітей з важкими мовленнєвими вадами. *Дефектологія*. 1998. № 2. С. 6-9.

68. Пічугіна Т.В. Рання діагностика дітей із дислексією та дисграфією (методичні рекомендації). *Дефектологія*. 1998. № 1. С. 6-12.

69. Пічугіна Т.В. Методичні рекомендації щодо обстеження дітей із дислексією і дисграфією. *Методичні матеріали на допомогу вчителів-дефектологу*. Львів. ЛОНМІО. 1998. С. 78-89.

70. Прищепова И.В. Диагностика и коррекция дизорфографии у младших школьников. Санкт-Петербург. РГПУ им. А. И. Герцена. 2003. 166 с.

71. Прищепова И.В. К вопросу о дизорфографии у учеником младших классов общеобразовательной школы, имеющих нарушения речи. *Патология речи: история изучения, диагностика, преодоление*. Санкт-Петербург. Образование. 1992. С. 124-131.

72. Савченко О. Дидактика початкової школи. Київ. Генеза. 2002. 366 с.

73. Савчин М.В. Вікова психологія / Савчин М.В., Василенко Л.П. Київ. Академвидав. 2006. 360 с.

74. Синьов В.М. Теоретико-методологічне підґрунтя корекційної педагогіки. Педагогічна і психологічна думка в Україні: Психологія, вікова фізіологія і дефектологія. Київ. Педагогічна думка. 2007. С. 279-284.

75. Словарь практического психолога / сост. С.Ю. Головин. Минск. Харвест. 1998. 800 с

76. Словник української мови: в 11 тт. / АН УРСР. Інститут мовознавства; за ред. І. К. Білодіда. Київ. Наукова думка. 1970-1980. Т. 6.

77. Соботович Є.Ф. Концепція загальномовленнєвої підготовки дітей до школи. *Дефектологія*. 1997. № 1. С. 2-7.

78. Соботович Е.Ф., Соботович И.Е. Особенности формирования языкового сознания у детей дошкольного возраста в процессе спонтанного речевого развития. *Изучение и коррекция обучения и воспитания детей с нарушением слуха и речи*. Київ. ІЗМН. 1989. С. 121-126.

79. Стрілецька С.В. Дисграфія в школі: педагогічні засоби та методичні вправи корекції англійського письма : монографія. Біла Церква. БДАУ. 2004. 112 с.

80. Тарасун В. Морфофункціональна готовність дітей з особливостями у розвитку до шкільного навчання : діагностика і формування : монографія / В. Тарасун. Київ. НПУ ім. М.П. Драгоманова. 2008. 299 с.

81. Тенцер Л.В. Психолінгвістичні механізми виникнення різних форм дисграфії у дітей молодшого шкільного віку [Електронний ресурс]. Режим доступу : <http://enpuir.npu.edu.ua/bitstream/123456789/7720/1/Tentser.pdf>

82. Цветкова Л.С. Нейропсихология счета, письма, чтения: нарушение и восстановление. Москва. Юрист. 1997. 256 с.

83. Чередніченко Н.В. Типи та механізми дисграфічних помилок у писемному мовленні молодших школярів. *Логопедія*. 2012. № 2. С. 94-102.

84. Чередніченко Н.В., Клименко І.В., Тенцер Л.В. Порушення письма у молодших школярів: діагностика і корекція. Київ. ДІА. 2016. 248 с.

85. Щерба Л.В. Языковая система и речевая деятельность. Ленинград. Медицина. 1974. 486 с.

86. Ярмолюк А.В. Технології вдосконалення культури писемного мовлення учнів. *Українська мова і література в школі*. 2013. № 1. С. 10-14.

87. Cavey D.W. Dysgraphia: Why Johnny Can't Write: A handbook for Teachers and Parents / Diane Walton Cavey. [the 3-d edition]. An International Publisher PRO-ED, 2000. – 83 p.

88. Richards R.G. The Writing Dilemma: Understanding Dysgraphia / Regina G. Richards. RET Centre Press, 1998. 64 p.